

POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM V LUČI HISTORIČNIH IN SOCIALNOGEOGRAFSKIH PROCESOV

Vladimir Klemenčič* Matjaž Klemenčič**

Uvod

Pogoj za pravilno razumevanje sodobnih manjšinskih problemov koroških Slovencev je poznavanje razvoja njihove poselitve v alpskem prostoru, njihove vloge kot narodnostne skupnosti v zgodovinskem razvoju vse od umikanja sklenjeno poseljenega slovenskega agrarnega območja od severa proti jugu že v srednjem veku. Še posebej pomembno je poznavanje socialnega in političnega položaja koroških Slovencev od začetka kapitalističnih družbenih odnosov v 19. stoletju v avstro-ogrski monarhiji, v prvi avstrijski republiki, v dobi nacizma in po drugi svetovni vojni. Popolnejšo podobo o položaju koroških Slovencev dobimo z osvetlitvijo problematike slovenskega jezika in kulture v soodvisnosti od gospodarskega in socialnega razvoja v prostoru njihove sklenjene poselitve. Problemi so nam lahko jasni šele tedaj, ko se seznanimo s celotno zgodovino germanizacijskih pritiskov in z oblikami odpora koroških Slovencev zoper le-te, saj se oblike in način germanizacijskih pritiskov pa tudi odpora koroških Slovencev spreminjajo iz obdobja v obdobje ustrezno gospodarski strukturi, tehnologiji in družbenopolitični ureditvi in mednarodnemu položaju.

Oblike pritiska na koroške Slovence so se spreminjale od fevdalne in predkapitalistične dobe, v obdobju klasičnega kapitalizma v monarhiji pa prek ekonomskih, socialnih in političnih pritiskov v prvi avstrijski republiki in fizičnega iztrebljanja v dobi nacizma, vse do rafiniranih oblik duhovnih in političnih pritiskov po drugi svetovni vojni v razmerah industrijske družbe. Slovenski jezik in kultura se zaradi neprestanega oviranja skozi dolgo zgodovinsko razdobje vse do danes ne moreta razvijati ustrezno potrebam družbenega in tehnološkega razvoja in enakopravno z nemškimi jezikom in kulturo. Razvoj slovenskega pouka zaradi neprestanega oviranja zaostaja za razvojem nemškega pouka. Slovenci so zapostavljeni pri zaposlovanju in socialni mobilnosti ter s tem nenehno zaostajajo pri oblikovanju socio-ekonomske strukture industrijske družbe za nemško govorečim prebivalstvom. Prostor, poseljen z avtohtonim slovenskim prebivalstvom, je v primerjavi z ostalimi območji Avstrije zapostavljen tudi v gospodarskem razvoju. Pri koroških Slovencih lahko sledimo raznarodovalnim pritiskom v njihovem celotnem življenjskem ciklu tako pri posameznem koroškem Slovincu kot pri celotni slovenski narodnostni skupnosti, od jutranjega vstajanja do večernega počitka, od rojstva do smrti, z uničevanjem nagrobnih spomenikov pa celo po njihovi smrti.

* dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

** dr., docent, Pedagoška fakulteta, Univerza Maribor, 62000 Maribor, Koroška cesta, glej izvleček na koncu Obzornika

V vsem obdobju po drugi svetovni vojni in še zlasti v zadnjem 27-letnem obdobju po podpisu avstrijske državne pogodbe, s katero se je Avstrija obvezala, da bo spoštovala enakopravnost slovenskega jezika in kulture na celotnem prostoru avtohtone poselitve slovenskega prebivalstva na avstrijskem Koroškem in Štajerskem, pa avstrijska vlada teh obveznosti do Slovencev ne izpolnjuje. Ob pomoči dobro organiziranih protislovenskih velenemških nacionalističnih organizacij celo vse bolj stopnjuje raznarodovalne pritiske z najrazličnejšimi sredstvi moderne organizirane industrijske družbe; posluhuje se sredstev javnega obveščanja, vzgojnih in izobraževalnih ustanov, instrumentov planiranja gospodarskega in socialnega razvoja ter organizacije in urejanja prostora. Med sredstva pritiskov sodita tudi potvarjanje zgodovine in zloraba uradnih popisov prebivalstva z vsemi možnimi oblikami potvarjanja statističnih podatkov o jezikovni pripadnosti prebivalstva na Koroškem in Štajerskem. Rezultat raznarodovalnih pritiskov od prve svetovne vojne dalje je izražen s spreminjanjem narodnostne strukture na slovenskem podeželju. Tako se je izoblikovalo narodnostno mešano ozemlje, ki je po avstrijski šolski zakonodaji iz leta 1945 označeno kot ozemlje dvojezičnega šolstva. Prostor, ki ga slovensko prebivalstvo še danes poseljuje, je zaradi stopnjevanja nasilne germanizacije notranje diferenciran na območja z različnimi razmerji med številom slovenskega in nemškega prebivalstva (1).

Politično geografske karakteristike

Še danes s Slovenci sklenjeno poseljeno narodnostno mešano ozemlje na Koroškem obsega tipično alpsko pokrajino med Karnskimi Alpami in Karavankami ob avstrijsko-italijanski in avstrijsko-jugoslovanski meji na jugu ter Ziljskimi Alpami, Dobračem, Osojskimi Turami, Štalensko goro, Svinško planino in Golico na severu.

S Slovenci poseljeno narodnostno mešano ozemlje Koroške je tipičen primer mednarodno-tranzitnega obmejnega območja, ki skupno z obmejnimi območjem na jugoslovanski strani ob odprti avstrijsko-jugoslovanski meji in z obmejnimi območjem ob odprti avstrijsko-italijanski meji predstavlja pomembno meddržavno, evropsko in medkontinentalno prometno tranzitno regijo.

Ozemlje današnje Koroške je bilo že od predzgodovinske dobe dalje križišče pomembnih poti. Na območju med Beljakom, Celovcem, Gospo sveto in Podurno so naselja, ki so znana po krajevnih oznakah iz rimske in predrimske dobe. Ta območja so v preteklosti prečkali selitveni tokovi številnih ljudstev, tako v keltski in rimski dobi kot kasneje selitveni tokovi slovanskih in germanskih ljudstev.

Prek te obmejne regije narodnostno mešanega ozemlja Koroške potekajo še danes prek Karavank in Karnskih Alp pomembne prometne poti iz vseh strani Evrope. Tod po novo zgrajenih cestah in avtocestah ter moderniziranih železnicah vodi prek Karavank in Visokih Tur pomembna prometna zveza, ki prečka Beljaška vrata in povezuje osrčje Evrope z Jugovzhodno Evropo ter z Bližnjimi in Srednjimi Vzhodom. Od te poti se pri Beljaških vratih odcepi pomembna cestna in železniška proga prek Spodnje Ziljske in Kanalske doline v smeri proti Italiji in Jugoslaviji. Tem prometnim potem se pridružujejo še pomembne prometne poti, ki povezujejo severozahodni del Panonske nižine pri Dunaju, po dolini Drave pa še Maribor z osrednjo Koroško. Te prometne poti se pridružujejo mednarodno pomembnemu tranzitnemu križišču pri Beljaku, hkrati pa prehajajo na mednarodno pomembne prehode prek Karavank pri Podkorenu, Liubelj, Jezerskem vrhu, Holmcu in Dravogradu na jugoslovansko-avstrijski meji ter pri Trbižu med Karnskimi Alpami in Karavankami ob italijansko-avstrijski meji.

Mednarodno pomembne poti prečkajo narodno mešano ozemlje Koroške in Karavanke ter povezujejo Avstrijo in druga evropska območja prek jugoslovanskega ozemlja z gospodarsko pomembnimi območji Vzhodne in Jugovzhodne Evrope ter deželami Bližnjega in Srednjega Vzhoda (2).

Obmejna regija ob avstrijsko-jugoslovanski meji je prostor, skozi katerega se pretakajo mednarodni blagovni tokovi, tokovi delovne sile in turistov med evropskimi državami, hkrati pa je tudi celotni obmejni prostor to- in onstran jugoslovansko-avstrijske meje za mednarodni turizem privlačna alpska pokrajina.

Obmejne regije v primerjavi s preteklostjo niso več manj razvita zaprta območja, temveč odprta območja fleksibilne industrijske družbe. Tak tip obmejnih regij predstavlja prostor prehodov in nove politično-ekonomsko zasnovane mostove mednarodnega povezovanja evropskih narodov in držav. Ker je v Evropi veliko število obmejnih regij poseljenih z narodnostnimi manjšinami (v Jugoslaviji narodnostmi), ki imajo svoje matične države onstran državnih meja, bi lahko manjšine le ob pravem demokratičnem odnosu večinskih narodov, s katerimi so pomešano poseljene, opravljale funkcijo posrednika med narodi. To je še posebej pomembno zato, ker manjšine zaradi gospodarske aktivizacije obmejnega prostora v fazi intenzivnejše industrializacije in ob oblikovanju strukture urbane družbe obvladajo oba jezika in kulturi obeh narodov dveh sosednjih držav, kar jim daje prednosti v upravljanju funkcije kulturnogospodarskega in političnega povezovanja med narodi dveh ali več držav (3).

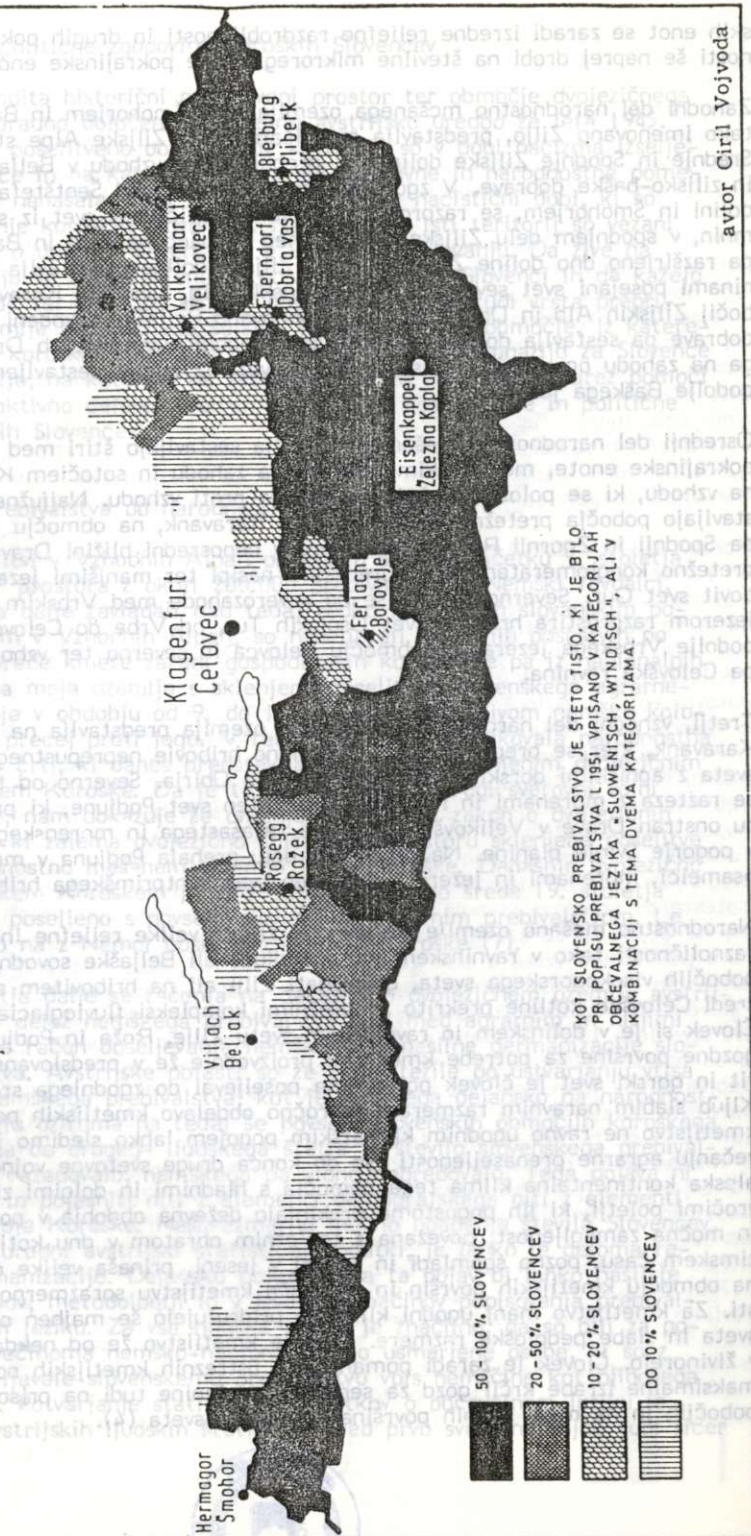
Avstrija po drugi svetovni vojni s svojim negativnim odnosom do narodnostnih manjšin ne omogoča koroškim Slovincem opravljanja funkcije povezovalnega člena med Avstrijo in Jugoslavijo oziroma med matičnim slovenskim narodom in avstrijskim prebivalstvom Koroške. Ta vloga je onemogočena slovenski narodnostni manjšini z različnimi oblikami politične, ekonomske in socialne diskriminacije. Negativno razmerje Avstrije do slovenske manjšine na Koroškem in Štajerskem pa ni samo negativen dejavnik v družbenem razvoju na obmejnem narodnostno mešanem območju, temveč tudi zavora pri razvoju in sodelovanju med državami širšega evropskega prostora. Negativna plat avstrijske manjšinske politike prihaja še posebej do izraza z osvetlitvijo novo nastalih mednarodnih in meddržavnih odnosov, ki temelje na vse bolj svobodni in intenzivni mednarodni menjavi blaga, pretoku delovne sile, informacij in turističnih tokov. Politični pritiski na koroške Slovence v težnji po nasilni asimilaciji, ki jo le-ti občutijo v svojem vsakodnevnem kulturnem, gospodarskem in političnem življenju, privedejo na narodnostno mešanem prostoru Koroške permanentno politično napetost in politične konflikte.

Pokrajinska podoba

Območje avtohtone poselitve slovenskega prebivalstva na Koroškem sestavlja reliefno pestro razčlenjen svet fluvio-glacialnih dolin, ledeniških jezer, blat ter z glacialnimi morenami prekritim raznosmerno nagnjenim svetom ter z večjimi ali manjšimi zamočvirjenimi ali izsušenimi kotanjami in dobravami. Taka morfološka izoblikovanost reliefa z močnimi učinki glacialnega preoblikovanja v novejši geološki dobi je pustila na sedanjem nacionalno mešanem ozemlju razmeroma malo za kmetijsko obdelavo primerne ravnega sveta.

Pestro razčlenjeno pokrajino južne Koroške z alpskim podnebjem delimo po ljudski regionalni delitvi na tri večje pokrajinske enote: na Ziljo na zahodu, Rož v osrednjem delu ter na Podjuno v vzhodnem delu. Vsaka od teh pokrajin-

DELEŽ SLOVENSKEGA PREBIVALSTVA NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM L. 1951 PO KATASTRSKIH OBČINAH

avtor Ciril Vojvoda

skih enot se zaradi izredne reliefne razdrobljenosti in drugih pokrajinskih značilnosti še naprej drobi na številne mikroregionalne pokrajinske enote.

Zahodni del narodnostno mešanega ozemlja med Šmohorjem in Baškim jezerom, tako imenovano Ziljo, predstavlja med Karnske in Ziljske Alpe stisnjen svet Srednje in Spodnje Ziljske doline, ki prehaja proti vzhodu v Beljaško sovodenj in ziljsko-baške dobrove. V zgornjem delu, nekako med Šentštefanom v Ziljski dolini in Šmohorjem, se razprostira razčlenjen gričevnat svet iz skrilavih kamnin, v spodnjem delu Ziljske doline, med Bistrico na Zilji in Baškim jezerom, pa razširjeno dno doline Zilje. Obrobje Ziljske doline predstavlja gorski, s planinami posejani svet severne strani Karnskih Alp, zahodnih Karavank, južnih pobočij Ziljskih Alp in Dobrača. Tako imenovano Beljaško sovodenj in ziljskobaške dobrove pa sestavlja dolinski in v terase preoblikovani svet ob Dravi in Zilji, ki ga na zahodu omejujejo odrastki višjega sveta iz labore sestavljenih Gur in podolje Baškega jezera.

Osrednji del narodnostno mešanega ozemlja sestavljajo štiri med seboj različne pokrajinske enote, med Baškim jezerom na zahodu in sotočiem Krke in Drave na vzhodu, ki se položno vlečejo od zahoda proti vzhodu. Najjužnejši del sestavljajo pobočja pretežno apniškega dela Karavank, na območju Dravske doline pa Spodnji in Zgornji Rož, ki na severu v neposredni bližini Drave prehaja v pretežno konglomeraten in z morenskimi nasipi ter manjšimi jezeri prekrit hribovit svet Gur. Severno od tod se na severozahodu med Vrbskim in Osojskim jezerom razprostira hribovit svet Osojskih Tur, od Vrbe do Celovca se razteza podolje Vrbskega jezera, na območju Celovca in severno ter vzhodno od njega pa Celovška ravnina.

Tretji, vzhodni del narodnostno mešanega ozemlja predstavlja na jugu območje Karavank, kjer se prepleta zložno zaobljeno hribovje neprepustnega skrilavega sveta z apniškimi gorskimi grotami Pece in Obirja. Severno od tod do Drave se razteza z morenami in ravninami prepleten svet Podjune, ki prehaja na severu onstran Drave v Velikovoško podgorje terasastega in mrenskega sveta ter dalje v pogorje Svinje planine. Na zahodnem delu prehaja Podjuna v močno z apniškimi osamelci, morenami in jezerci razčlenjen svet Šentprimškega hribovja ali Vrhov.

Narodnostno mešano ozemlje Koroške je zaradi velike reliefne in pedološke raznoličnosti tako v ravninskem svetu Podjune ali Beljaške sovodnji kot na pobočjih visokogorskega sveta, gričevnati Zilji ali na hribovitem svetu Gur sredi Celovške kotline prekrita z obsežnimi kompleksi fluvioglacialnih odkladnin. Človek si je v dolinskem in ravninskem svetu Zilje, Roža in Podjune skrčil gozdne površine za potrebe kmetijske proizvodnje že v predсловanski dobi. Hribovit in gorski svet je človek postopoma poseljeval do zgodnjega srednjega veka. Kljub slabim naravnim razmeram za točno obdelavo kmetijskih površin ter za kmetijstvo ne ravno ugodnim klimatskim pogojem lahko sledimo intenzivnemu večanju agrarne prenaseljenosti vse do konca druge svetovne vojne. Značilna alpska kontinentalna klima tega območja s hladnimi in dolgimi zimami ter z vročimi poletji, ki jih pogostoma prekinjajo deževna obdobja v poletnem času, in močna zamegljenost, povezana s toplotnim obratom v dnu kotline, zlasti v zimskem času, pozno spomladi in zgodaj v jeseni, prinaša velike ohladitve prav na območju kmetijskih površin in omogoča kmetijstvu sorazmerno slabe ravnosti. Za kmetijstvo manj ugodni klimi se pridružujejo še majhen obseg ravnega sveta in slabe pedološke razmere. Zato je kmetijstvo že od nekdaj usmerjeno v živinorejo. Človek je zaradi pomanjkanja ustreznih kmetijskih površin in zaradi maksimalne izrabe krčil gozd za senožeti in planine tudi na prisojnih strmih pobočjih in na manj strmih površinah gorskega sveta (4).

Nekateri elementi politične zgodovine koroških Slovencev

Med take gotovo sodita historični poselitveni prostor ter območje dvojezičnega šolstva, ki je bilo uradno določeno s posebno avstrijsko uredbo že leta 1945. Ta prostor je tisto poselitveno območje, iz katerega so v dobi nacizma izseljevali koroške Slovence in na katero se je zaradi jezikovne in narodnostne pomešanosti prebivalstva nanašala vrsta zakonskih določil v nacistični dobi, ki so merila na iztrebljanje koroških Slovencev. Na približno isti teritorij so vezani tudi posebni odloki o uporabi slovenščine v uradnem poslovanju. Da žive na omenjenem teritoriju še danes sklenjeni poseljeni koroški Slovenci in da kažejo svojo življenjsko moč ter željo po svojem obstoju, dokazuje tudi vrsta prepričljivih dejstev. Ozemlje dvojezičnega šolstva je gravitacijsko območje, iz katerega prihajajo otroci koroških Slovencev na šolanje v zvezno gimnazijo za Slovence v Celovcu, in ozemlje, na katerem na lastno iniciativo in večinoma brez pomoči avstrijskih oblasti aktivno delujejo kulturnoprosvetne, gospodarske in politične organizacije koroških Slovencev.

Razvoj strukture prebivalstva po narodnosti na Koroškem

Slovani so ob naselitvi v Vzhodnih Alpah ob koncu 6. in v začetku 7. stoletja poselili 70.000 km² prostora z okoli 200.000 prebivalci (5) Nemški fevdalci, ki so od 9. stoletja dalje zavladali nad tedaj redko poseljenim slovanskim poselitvenim prostorom v Vzhodnih Alpah, so naseljevali na svojih posestvih po večini nemško govoreče kmete zaradi gospodarskih koristi, ne pa iz nacionalnih vzrokov (6). Etnična meja ozemlja s sklenjeno poselitvijo slovenskega agrarnega prebivalstva se je v obdobju od 9. do 16. stoletja pod vplivom nemške kolonizacije pomaknila precej proti jugu. V tem času se je izoblikovala narodnostna meja na skoraj isti črti, ki danes predstavlja mejo med sklenjenim dvojezičnim in nemškim ozemljem Koroške. Da je to ozemlje še po drugi svetovni vojni dejansko dvojezično, nam dokazuje že omenjeni avstrijski zakon o dvojezičnih šolah iz leta 1945, ki zajema dvojezično šolstvo na prostoru sklenjene poselitve Slovencev na narodnostno mešanem ozemlju južne Koroške. Današnje dvojezično ozemlje na avstrijskem Koroškem je bilo od srede 16. do srede 19. stoletja razen redkih izjem poseljeno s povsem slovenskim agrarnim prebivalstvom. Le na severu je mejilo na z Nemci poseljeno ozemlje Koroške (7).

Od srede 19. stoletja dalje se začena na današnjem dvojezičnem ozemlju avstrijske Koroške večati delež nemškega prebivalstva tudi med agrarnim in nižjimi sloji prebivalstva na račun doseljevanja nemškega in nasilne germanizacije slovenskega prebivalstva. Avstrijske oblasti so že tedaj težile po ustvarjanju vtisa o večjem številu nemškega prebivalstva, kot je bilo tega dejansko na narodnostno mešanem ozemlju oziroma na tedaj še povsem slovenskih območjih koroškega podeželja. Od enega do drugega ljudskega štetja je število slovenskega prebivalstva nesorazmerno nazadovalo, nemškega pa vidno napredovalo. Tega pojava ni mogoče utemeljiti in pojasniti niti z elementi demografskega niti z elementi gospodarskega razvoja Koroške. Nesorazmerno močno upadanje števila Slovencev, kot ga nakazujejo uradni avstrijski statistični podatki, je lahko le deloma rezultat nasilne germanizacije. Dejansko pojasnilo za ta pojav bi lahko našli le v analizi mehanizmov, metodologiji in v izvajanju načinov popisovanja prebivalstva po občevalnem jeziku. Za vsa ljudska štetja je značilno, da so bili za popisovalce izbrane večinoma nemško-nacionalistično usmerjene osebe, ki so z raznimi pritiski vsiljevale slovenskemu prebivalstvu vpis nemščine kot njihovega občevalnega jezika. Potvarjanje statističnih podatkov o občevalnem jeziku je bilo pri uradnih avstrijskih ljudskih štetjih že pred prvo svetovno vojno tudi sicer

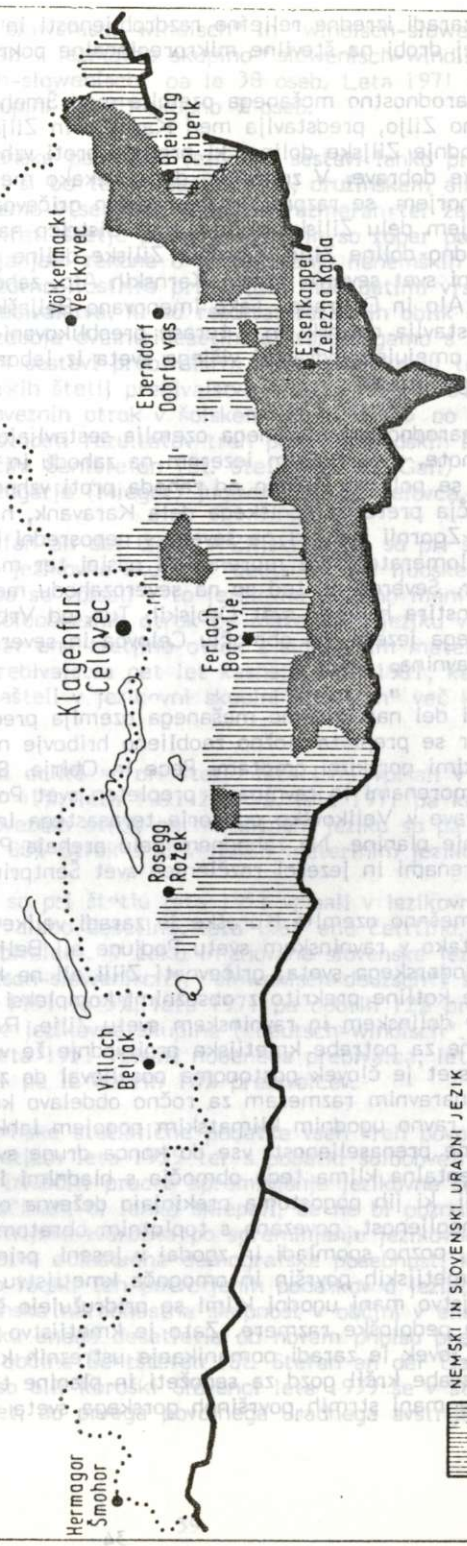

sredstvo navidezne germanizacije vseh nenemških narodov v Avstriji (8). Na celotnem ozemlju sedanje avstrijske Koroške naj bi se od leta 1846 pa do leta 1910 znižal odstotek slovenskega prebivalstva od 35% na 18,3%. Na današnjem dvojezičnem ozemlju Koroške naj bi se zmanjšal delež prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom od 97,5% leta 1846 na 67,7% leta 1910; na leta 1846 slovenskem ozemlju (v današnjih mejah avstrijske Koroške) pa naj bi število Slovencev v istem obdobju padlo od 103.236 (90,8%) na 65.661 (44,5%) (9).

Manipuliranje avstrijske statistične službe s statističnimi podatki popisov prebivalstva po jezikovni pripadnosti v škodo Slovencev ni nikakršna novost. Isto metodo so uporabljali tudi v avstro-ogrski monarhiji pred prvo svetovno vojno. Da je avstrijska statistična služba že takrat uporabljala uradne popise prebivalstva kot sredstvo za germanizacijo Slovencev, nam nazorno pokaže primerjava indeksa gibanja slovenskega in vsega avstrijskega prebivalstva v avstrijskem delu monarhije. Medtem ko je med letoma 1880 in 1910 število vsega prebivalstva v avstrijskem delu monarhije poraslo za 29%, tj. od 22.144.000 na 28.572.000, je število slovenskega prebivalstva v istem obdobju poraslo komaj za 10%, od 1.141.000 na 1.253.000. Med letoma 1890 in 1900 je število prebivalstva v avstrijskem delu monarhije poraslo za polnih 9%, Slovencev pa samo za 1% (10).

Zloraba ljudskih štetij po občevalnem jeziku za potvarjanje dejanskih narodnostnih razmer na Koroškem se je z izpopolnjevanjem metodologije, tehnike in organizacije uradnih popisov prebivalstva od ljudskega štetja do ljudskega štetja še stopnjevala. Temu pojavu sledimo tako pri ljudskem štetju prebivalstva leta 1934 v prvi avstrijski republiki kot pri ljudskem štetju leta 1939 po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji ter pri vseh ljudskih štetjih po drugi svetovni vojni v letih 1951, 1961 in 1971. Tehnika statističnih manipulacij pa je dosegla svoj vrhunec pri ljudskem štetju posebne vrste 1976. Pri tem so obliki glasovanja popisovali prebivalstvo po materinem jeziku. Ker je imelo to ljudsko štetje očiten protimanišinski značaj, se ga ni udeležilo okoli tri četrtine prebivalstva celotne Avstrije in s tem izrazilo svoj bojkot. Koroški Slovenci skupaj z demokratičnimi Avstriji izražali nezadovoljstvo zoper to štetje tudi s številnimi akcijami ob samem štetju prebivalstva in dosegli vrhunec z javnim sežiganjem popisnih formulacij pred poslopjem deželne vlade v Celovcu. Iz protesta so ponekod zasedli celo volišča in za določen čas prekinili potek štetja, na Selah pa so zasegli tudi popisne skrinjice in sežgali popisnice. Ob takšnem političnem vzdušju odkritega protesta slovenskega in avstrijskega prebivalstva so našteali na narodnostno mešanem ozemlju Koroške 3.941 prebivalcev s slovenskim materinim jezikom. (11). Razlika med nacističnim štetjem prebivalstva leta 1939 in štetji v prvi in drugi avstrijski republiki (12) je v tem, da so nacisti želeli našteati na Koroškem sorazmerno večje število slovenskega prebivalstva z namenom, da bi ga v celoti izselili (13), medtem ko so želeli avstrijske oblasti v prvi in drugi avstrijski republiki našteati čim nižje število Slovencev, da bi jim ne bilo treba dajati narodnostnih pravic, ki jim pripadajo po mednarodnih pogodbah in načelih ZN. To nam jasno izražajo medsebojne primerjave štetij prebivalstva po občevalnem jeziku. Rezultati so med seboj absolutno neprimerljivi, ker so pri štetjih popisovali prebivalstvo enkrat po pripadnosti in kulturnem krogu, drugič po občevalnem, tretjič po družinskem in četrtič po materinem jeziku. Tako naj bi bilo leta 1934 ob ljudskem štetju 26,7%, pri nacističnem popisu leta 1939 pa 44.778 Slovencev; po eni izmed številnih avstrijskih variant so pri štetju leta 1951 uvrstili med Slovence 19.900, leta 1961 14.000, leta 1971 pa 16.000 prebivalcev (14). Povojni avstrijski popisi so podobni nacističnemu popisu leta 1939 glede na uvedbo izmišljene jezikovne skupine "windisch". Leta je prvič uvedel poleg slovenščine in nemščine še jezikovno skupino "windisch". Oznaka "windisch" je izmišljena in znanstveno ne-

JEZIKOVNO MEŠANO OZEMLJE KOROŠKE (OBMOČJA, KJER NAJ BI BILA SLOVENŠČINA KOT URADNI JEZIK OMEJENA V UPORABI IN KJER NAJ BI BILI KRAJEVNI NAPISI DVOJEZIČNI)

- ▨ NEMSKI IN SLOVENSKI URADNI JEZIK
- ▩ TUDI DVOJEZIČNI KRAJEVNI NAPISI
- MEJA JEZIKOVNO MEŠANEGA OZEMLJA (OD 1945 DVOJEZIČNE SOLE)
- DRŽAVNA MEJA

avtor: Ciril Vojvoda

skih enot se zaradi izredne reliefne razdrobljenosti in drugih pokrajinskih značilnosti še naprej drobi na številne mikroregionalne pokrajinske enote.

Zahodni del narodnostno mešanega ozemlja med Šmohorjem in Baškim jezerom, tako imenovano Ziljo, predstavlja med Karnske in Ziljske Alpe stisnjen svet Srednje in Spodnje Ziljske doline, ki prehaja proti vzhodu v Beljaško sovodenj in zilisko-baške dobrave. V zgornjem delu, nekako med Šentštefanom v Ziljski dolini in Šmohorjem, se razprostira razčlenjen gričevnat svet iz skrilavih kamnin, v spodnjem delu Ziljske doline, med Bistrico na Zilji in Baškim jezerom, pa razširjeno dno doline Zilje. Obrobje Ziljske doline predstavlja gorski, s planinami posejani svet severne strani Karnskih Alp, zahodnih Karavank. Južnih pobočij Ziljskih Alp in Dobrača. Tako imenovano Beljaško sovodenj in ziljskobaške dobrave pa sestavlja dolinski in v terase preoblikovani svet ob Dravi in Zilji, ki ga na zahodu omejujejo odrastki višjega sveta iz labore sestavljenih Gur in podolje Baškega jezera.

Osrednji del narodnostno mešanega ozemlja sestavljajo štiri med seboj različne pokrajinske enote, med Baškim jezerom na zahodu in sotočiem Krke in Drave na vzhodu, ki se položno vlečejo od zahoda proti vzhodu. Najjužnejši del sestavljajo pobočja pretežno apniškega dela Karavank, na območju Dravske doline pa Spodnji in Zgornji Rož, ki na severu v neposredni bližini Drave prehaja v pretežno konglomeraten in z morenskimi nasipi ter manjšimi jezeri prekrit hribovit svet Gur. Severno od tod se na severozahodu med Vrbskim in Osojskim jezerom razprostira hribovit svet Osojskih Tur, od Vrbe do Celovca se razteza podolje Vrbskega jezera, na območju Celovca in severno ter vzhodno od njega pa Celovška ravnina.

Tretji, vzhodni del narodnostno mešanega ozemlja predstavlja na jugu območje Karavank, kjer se prepleta zložno zaobljeno hribovje neprepustnega skrilavega sveta z apniškimi gorskimi grotami Pece in Obirja. Severno od tod do Drave se razteza z morenami in ravninami prepleten svet Podjune, ki prehaja na severu onstran Drave v Velikovoško podgorje terasastega in morenskega sveta ter dalje v pogorje Svinje planine. Na zahodnem delu prehaja Podjuna v močno z apniškimi osamelci, morenami in jezerci razčlenjen svet Šentprimškega hribovja ali Vrhov.

Narodnostno mešano ozemlje Koroške je zaradi velike reliefne in pedološke raznoličnosti tako v ravninskem svetu Podjune ali Beljaške sovodnji kot na pobočjih visokogorskega sveta, gričevnati Zilji ali na hribovitem svetu Gur sredi Celovške kotline prekrita z obsežnimi kompleksi fluvio-glacialnih odkladnin. Človek si je v dolinskem in ravninskem svetu Zilje, Roža in Podjune krčil gozdne površine za potrebe kmetijske proizvodnje že v predslovski dobi. Hribovit in gorski svet je človek postopoma poseljeval do zgodnjega srednjega veka. Kljub slabim naravnim razmeram za ročno obdelavo kmetijskih površin ter za kmetijstvo ne ravno ugodnim klimatskim pogojem lahko sledimo interzivnemu večanju agrarne prenaseljenosti vse do konca druge svetovne vojne. Značilna alpska kontinentalna klima tega območja s hladnimi in dolgimi zimami ter z vročimi poletji, ki jih pogostoma prekinjajo deževna obdobja v poletnem času, in močna zamegljenost, povezana s toplotnim obratom v dnu kotline, zlasti v zimskem času, pozno spomladi in zgodaj v jeseni, prinaša velike ohlaiditve prav na območju kmetijskih površin in omogoča kmetijstvu sorazmerno slabe možnosti. Za kmetijstvo manj ugodni klimi se pridružujejo še majhen obseg ravnega sveta in slabe pedološke razmere. Zato je kmetijstvo že od nekdaj usmerjeno v živinorejo. Človek je zaradi pomanjkanja ustreznih kmetijskih površin in zaradi maksimalne izrabe krčil gozd za senožeti in planine tudi na prisojnih strmih pobočjih in na manj strmih površinah gorskega sveta (4).

nemnožiči jezikovni skupini, "slowenisch-windisch" in "windisch-slowenisch". Pri popisu leta 1951 so vpisali v jezikovno skupino "slowenisch-windisch" 117, v jezikovno skupino "windisch-slowenisch" pa le 38 oseb. Leta 1971 so pa v ti dve izmišljeni jezikovni skupini vpisali skupno 9 oseb.

Do kakšnega izkrivljanja dejanske podobe o jezikovni sestavi lahko privede popisovanje prebivalstva, pa naj si bo to po občevalnem, družinskem ali materinem jeziku, in kaj lahko pričakujemo v sedanjih koroških razmerah ter zakaj so koroški Slovenci sklenili bojkotirati štetje posebne vrste in so zoper povezovanje rezultatov tega štetja z izvajanjem zakona o pospeševanju nenemških jezikovnih skupnosti v Avstriji, nam nazorno ilustrira primerjava med petimi vrstami podatkov o jezikovni sestavi prebivalstva, ki so rezultat različnih oblik štetij med letoma 1939 in 1971. Za razdobje dvaintridesetih let razpolagamo s podatki štetja v letu 1939 o jezikovni sestavi prebivalstva v nacistični dobi ter s podatki treh povojnih uradnih avstrijskih štetij prebivalstva v letih 1951, 1961 in 1971 in s podatki o sestavi šoloobveznih otrok v šolskem letu 1954/55 po materinem jeziku. Za ilustracijo protislovnosti rezultatov treh povojnih ljudskih štetij naj nam služijo primeri treh občin: Šentštefan (St. Stefan an der Gail) in Brdo (Egg) v Ziljski dolini ter Medgorje (Mieger) jugovzhodno od Celovca.

V občini Šentštefan (St. Stefan an der Gail) v Ziljski dolini so pri štetju leta 1951 vpisali vse prebivalce v jezikovno skupino "deutsch", pri ljudskem štetju leta 1939, v dobi nacizma, pa so vpisali v to jezikovno skupino manj kot polovico prebivalcev; pri štetju šoloobveznih otrok po materinem jeziku v šolskem letu 1954/55 so pa našli kar eno tretjino otrok s slovenskim materinim jezikom. Pri uradnem štetju prebivalstva pet let kasneje, leta 1961, kakor tudi pri štetju leta 1971 pa so našli v jezikovni skupini "deutsch" več kot 99% prebivalcev.

V občini Brdo (Egg) v Ziljski dolini so pri štetju leta 1951 vpisali v skupino občevalnega jezika "deutsch" 41%, leta 1961 že 75%, leta 1971 pa kar 91% prebivalcev; pri štetju šoloobveznih otrok po materinem jeziku so pa našli v šolskem letu 1954/55 skoraj 80% otrok s slovenskim materinim jezikom.

V občini Medgorje (Mieger) so pri štetju leta 1951 vpisali v jezikovno skupino občevalnega jezika "deutsch" slabo desetino, leta 1961 eno četrtno, leta 1971 pa že dobre tri četrtine prebivalcev. V tako imenovane slovenske jezikovne skupine ("slowenisch", "deutsch-slowenisch", "slowenisch-deutsch") so zapisali leta 1951 več kot 90%, leta 1961 le 3%, leta 1971 pa dobrih 12% prebivalcev. V tako imenovane vindišarske jezikovne skupine ("deutsch-windisch", "windisch-deutsch", "windisch") niso leta 1951 vpisali nobenega prebivalca, leta 1961 skoraj tri četrtine, leta 1971 pa le dobrih 10% prebivalcev.

Če bi primerjali uradne avstrijske statistične podatke vseh treh povojnih štetij prebivalstva z nacističnim štetjem leta 1939 ter s podatki šoloobveznih otrok v letu 1954/55 in bi skušali izluščiti proces spreminjanja jezikovne sestave prebivalstva v navedenih treh občinah, bi lahko sklepali, če ne bi poznali političnega ozadja štetij, da je avstrijska Koroška po spreminjanju jezikovne in s tem narodnostne sestave prebivalstva edinstvena demografska posebnost, ki ji ni primere v svetu. Saj dobimo po logiki teh potvorjenih podatkov o jezikovni sestavi prebivalstva vtis, da je slovenska narodnostna skupnost v občini v enem desetletju izumrla, a se po preteku enega desetletja ob novem popisu prebivalstva ponovno rojeva. Na primeru občine Šentštefan (St. Stefan an der Gail) v Ziljski dolini bi lahko sklepali, da so bili koroški Slovenci leta 1939 še v številčni prevladi, v času dvanajstih let, do prvega povojnega uradnega avstrijskega štetja

v letu 1951, naj bi popolnoma izumrli, štiri leta kasneje pa naj bi se kot slovenski otroci izumrlega naroda ponovno rodili. V občini Brdo (Egg) naj bi bilo od treh četrtin nemškega prebivalstva v letu 1951 le tri leta pozneje, v letu 1954, kar tri četrtine slovenskih otrok. V občini Medgorje (Mieger), kjer je leta 1951 prevladovalo slovensko govoreče prebivalstvo, pa naj bi v obdobju desetih let skoraj čisto izumrlo. Tako imenovani "vindišarji", ki jih v tej občini še ni bilo pri štetju prebivalstva leta 1951, naj bi bili že v absolutni prevladi pri štetju leta 1961, do štetja leta 1971 pa naj bi izumrli (16).

Statistični podatki o jezikovni sestavi prebivalstva po koroških občinah po štetjih v letih 1951 in 1961 dajejo vtis, da se je v velikem številu podeželskih občin avstrijske Koroške število Nemcev podvojilo, ponekod pa celo potrojilo, število Slovencev pa je povsod nazadovalo in le v enem samem primeru napredovalo (17).

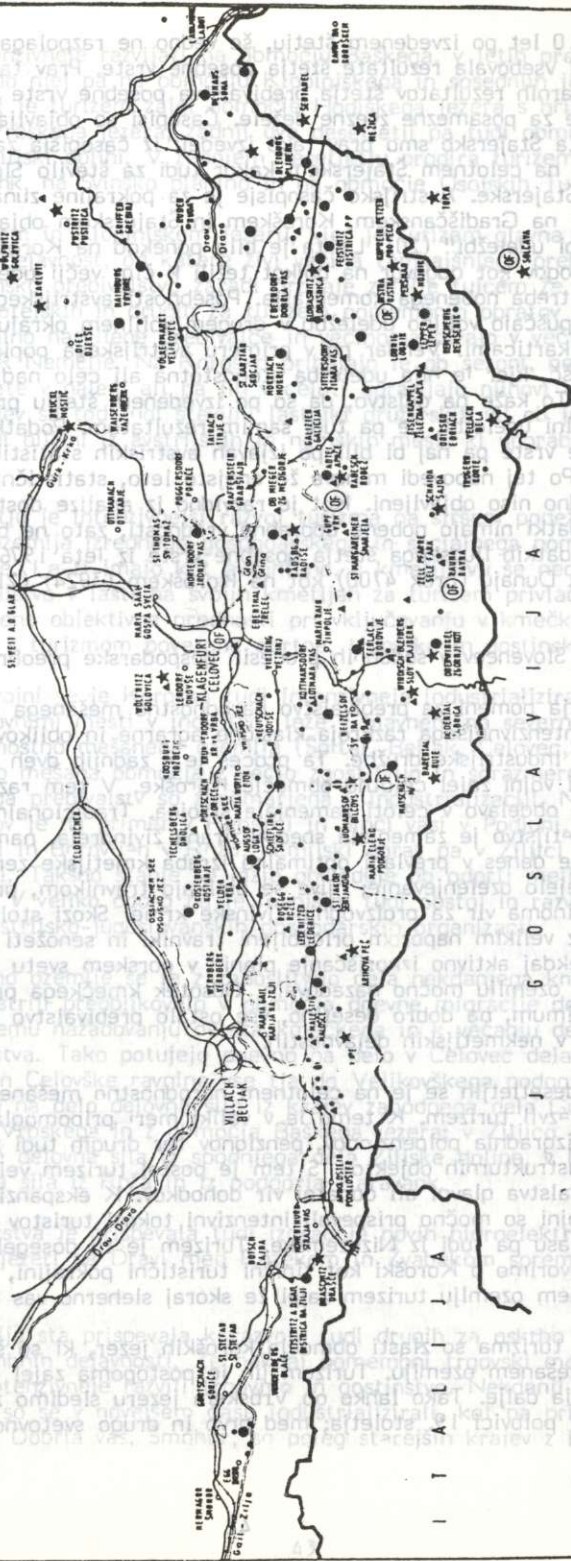
Značilnosti ljudskega štetja posebne vrste v odnosu do prejšnjih ljudskih štetij po občevalnem jeziku v Avstriji:

V prejšnjem poglavju smo opredelili štetja prebivalstva po občevalnem oziroma družinskem jeziku, ki so bila izvedena na tleh Koroške od leta 1846 do leta 1971.

Ugotovili smo značilnosti teh štetij, ob čemer se je pokazalo, da pri nobenem štetju ni bil namen ugotoviti dejansko številčno stanje slovenskega prebivalstva na Koroškem. Le eno izmed njih, to je nacistično štetje iz leta 1939, je imelo nalogo ugotoviti naselbinska jedra slovenskega prebivalstva na Koroškem z namenom, da bi lažje nasilno izselili Slovence, kar se je leta 1942 tudi zgodilo. Vendar je ta popis, kakor ostali, ugotavljal tudi druge demografske značilnosti prebivalstva in tako ni služil le za ugotavljanje nacionalne strukture.

Prva značilnost štetja prebivalstva posebne vrste je bila torej ta, da je ugotavljalo le materin jezik prebivalstva. Druga značilnost je bila v načinu izvedbe, saj je bilo izvedeno v obliki volitev. Preštevanji so dobili naziv volilnih upravičencev. Štetje se ni izvajalo s pomočjo števnih komisarjev, to je ljudi, ki bi hodili od hiše do hiše in razdeljevali popisnice, ki bi jih potem izpolnjevali družinski poglavarji, oziroma sami števniki komisarji. Vsak posamezen volilni upravičenec oziroma preštevanec je moral osebno na volišče in v posebni zaprti kabini izpolniti določen obrazec (18). Udeležba ob štetju je bila torej vprašanje politične zavesti vsakega posameznika. Avstrijske manjšine so zavrnilo štetje prebivalstva posebne vrste kot sredstvo za reševanje njihovih manjšinskih vprašanj, kar so deloma storile že tudi ob prejšnjih rednih štetjih prebivalstva, vendar pa ob teh niso napovedale bojkota. Pripadniki manjšin so ob rednih štetjih prebivalstva sodelovali kot državljani. Tudi v končni fazi izvedbe štetja prebivalstva posebne vrste in ob interpretaciji njegovih rezultatov so se pokazale velike razlike v primerjavi s prejšnjimi rednimi štetji. Če je bila udeležba na ljudskih štetjih posebne vrste stvar politične odgovornosti vsakega posameznega Avstrijca, je zanimivo ugotoviti, da se tega štetja ni udeležilo kar 75% avstrijskih državljanov. Ljudskega štetja posebne vrste se je sicer res udeležilo relativno veliko število prebivalstva na področjih, kjer žive koroški in štajerski Slovenci ter gradiščanski Hrvatje. To pa še ne pomeni, da je štetje uspelo, saj se ga je v ostalih območjih Avstrije udeležilo zelo malo ljudi. Glede na to, da so ob tem štetju prvič ugotavljali materin in ne občevalni oziroma družinski jezik na avstrijskih tleh, se je pojavilo tudi vprašanje o dejanski jezikovni pripadnosti prebivalstva, ki živi v deželah zunaj Koroške, Štajerske in Gradiščanske. Tako so se Vorarlberžani zgodovinsko upravičeno spraševali, ali ni morda njihov materin jezik "alemanščina" (19).

JUŽNA KOROŠKA – POMEMBNEJŠI KRAJI Z DOGODKI IZ NARODNOOSVOBODILNE BORBE 1942–45

- OF POKRAJINSKI DOBOR OSVOBODILNE FRONTI
- ★ BITIJE
- ▲ GROBIŠČA PADLIH VOJAKOV
- KRAJI Ž VEČ KOTI N DEPORTIRANCI
- KRAJI Ž 1-10 DEPORTIRANCI

Danes, več kot 10 let po izvedenem štetju, še vedno ne razpolagamo s tiskano publikacijo, ki bi vsebovala rezultate štetja posebne vrste. Prav tako še danes ne poznamo sumarnih rezultatov štetja prebivalstva posebne vrste za celotno Avstrijo, kaj šele za posamezne zvezne dežele. Časopisi so objavljali rezultate le za Koroško. Za Štajersko smo prav tako izvedeli iz časopisja za sumarno število Slovencev na celotnem Štajerskem kakor tudi za število Slovencev v obmejnih vaseh Štajerske. Avstrijsko časopisje je za pokrajine zunaj jezikovno mešanih področij na Gradiščanskem, Koroškem in Štajerskem objavljalo le podatke o "volilni udeležbi" (20). Le-ta je bila ponekod na Koroškem, kjer so iz političnih razlogov kot odgovor na bojkot težili k čim večji udeležbi, več kot 100%, za kar ni treba nobenega komentarja. Posebnosti avstrijskega volilnega sistema sicer dopuščajo volilno udeležbo v drugem volilnem okraju s tako imenovanimi volilnimi karticami. Vendar pa v primeru avstrijskega popisa posebne vrste število volilšč, kjer je bila udeležba stoodstotna ali celo nad 100%, presega normalno mero. To kaže na dejstvo, da so po izvedenem štetju pripisovali pozornost le volilni udeležbi, ne pa tudi samim rezultatom. Podatki štetja prebivalstva posebne vrste pa naj bi bili po izjavah avstrijskih statistikov objavljeni že v letu 1977. Po tej napovedi mineva že enajsto leto, statistični podatki tega popisa pa še vedno niso objavljeni. Kot je razvidno iz analize dostopnega gradiva, popisni podatki nimajo nobene uporabne vrednosti, zato ne bodo nikoli objavljeni. Po podatkih ljudskega štetja posebne vrste iz leta 1976 so našteali več Slovencev na Dunaju (prek 4700) kot na Koroškem (3924) (21).

Položaj koroških Slovencev v sodobnih procesih gospodarske preobrazbe

Konec 19. stoletja pomeni za prebivalstvo narodnostno mešanega ozemlja Koroške pričetek intenzivnejšega razkroja klasične agrarne in oblikovanje gospodarske strukture industrijske družbe. Ta proces je v zadnjih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni zajel celotno območje Koroške. V tem razdobju je v kmetijstvu ročno obdelavo v celoti zamenjala strojna. Tradicionalno prlikulturno samooskrbno kmetijstvo je zamenjala soocializirana živinoreja, namesto nekdanje maksimalne pa je danes v prevladi optimalna izraba kmetijske zemlje. Ravinski njijski svet je zajelo ozelenjevanje; njive se umikajo travnikom, preostale njive pa postajajo večinoma vir za proizvodnjo živinske krme. Skozi stoletja s krčenjem gozdov in z velikim naporom pridobljeni travniki in senožeti preraščajo v gozdove. Tudi nekdanje aktivno izkoriščanje planin v gorskem svetu je na narodnostno mešanem ozemlju močno nazadovalo. Odsotek kmečkega prebivalstva se je skrčil na minimum, na dobro desetino, vse ostalo prebivalstvo pa si mora iskati zaposlitev v nekmetijskih dejavnostih.

V zadnjih dveh desetletjih se je na celotnem narodnostno mešanem ozemlju zelo intenzivno razvil turizem. K temu je v veliki meri pripomogla načrtna in subvencionirana izgradnja polpenzionov, penzionov ter drugih tudi za turizem pomembnih infrastrukturnih objektov. S tem je postal turizem velikemu delu koroškega prebivalstva glavni ali dodatni vir dohodkov. K ekspanziji turizma po drugi svetovni vojni so močno prispevali intenzivni tokovi turistov iz ZR Nemčije, v novejšem času pa tudi iz Nizozemske. Turizem je tu dosegel že tako stopnjo, da lahko govorimo o Koroški kot tipični turistični pokrajini, saj je na narodnostno mešanem ozemlju turizem zajel že skoraj sleherno vas (22).

Prostorska jedra turizma so zlasti območja koroških jezer, ki so številna prav na nacionalno mešanem ozemlju. Turizem jih je postopoma zajel od druge polovice 19. stoletja dalje. Tako lahko ob Vrbskem jezeru sledimo začetkom turizma že v drugi polovici 19. stoletja; med prvo in drugo svetovno vojno se je

prišel turizem intenzivneje razvijati na območju Baškega, v letih pred drugo svetovno vojno in po njej pa na območju Klopinskega in sosednjih jezer. Po drugi svetovni vojni je turizem zajel območje Hodiškega jezera s hribovitimi Gurami južno od Vrbskega jezera, zadnji dve desetletji pa tudi območje Preseškega jezera v Ziljski dolini. V zadnjem desetletju prodira turizem tudi v gorski svet Karavank, na Svinško planino in na območje Osojskih Tur.

Ob Vrbskem, Baškem in Klopinskem jezeru, kjer je turizem glavna in tradicionalna gospodarska dejavnost, od katere živi večina tamkajšnjega prebivalstva, je avtohtono slovensko prebivalstvo zaradi prodaje zemlje tujcem že močno izrinjeno. Lastniki hotelskih in drugih za turizem pomembnih obratov sploh ne sodijo več med stalno naseljene prebivalce in večinoma bivajo v večjih mestih Avstrije pa tudi ZR Nemčije. Na Koroško prihajajo le ob sezoni, nekateri celo oddajajo svoje obrate v najem ali pa jih v celoti upravljajo njihovi uslužbenci. Poleg tujih hotelirjev so tudi številni lastniki družinskih vil ob jezerih ali v njihovi neposredni bližini iz avstrijskih in nemških mest, ki uporabljajo vile le za svoj oddih.

V zadnjem desetletju je intenzivnejši razvoj turizma na širšem podeželju narodnostno mešanega ozemlja izrednega gospodarskega in socialnega pomena tudi za koroške Slovence. Le-ti imajo kot avtohtono, v kmetijstvu še nedavno zakoreninjeno prebivalstvo v lasti na svojih kmetijah za turizem privlačen prostor, kar jim daje določene objektivne prednosti pri vključevanju v kmečki ali v druge oblike turizma ter s turizmom povezane obrtne, trgovske in gostinske dejavnosti.

Po drugi svetovni vojni se je Koroška tudi intenzivneje industrializirala. Kraji s številnejšimi delovnimi mesti v industriji leže v glavnem na severnem robu ali pa zunaj narodnostno mešanega ozemlja (Špital, Beljak, Celovec, Šentvid na Glini). Narodnostno mešana območja z večjo zgoščenostjo in sorazmerno večjim številom slovenskega prebivalstva so zanemarjena v industrializaciji. Nekaj lesno-industrijskih obratov je na primer v Reberci in Sinči vasi v Podjuni, kovinski obrati so v Bistrici in Borovljah v Rožu, kemijski obrat pa v Ziljici pri Podkloštru v Ziljski dolini. Takšno stanje se lažje obvladuje ob odprti meji z državo matičnega naroda. V veliko oporo pa je manjšini tudi obstoj in razvoj manjšinskih in mešanih avstrijsko-jugoslovanskih gospodarskih organizacij.

Narodnostno mešano ozemlje se je z zaposlitvijo dela nekdanjega kmečkega prebivalstva v industriji preoblikovalo v območja dnevne migracije delovne sile. To prispeva k hitremu nazadovanju deleža kmečkega in k večanju deleža industrijskega prebivalstva. Tako potujejo dnevno na delo v Celovec delavci iz Podjune, Roža, Gur in Celovške ravnine vse tja do Velikoveškega podgorja. V Beljak prihaja dnevno na delo delovna sila iz krajev zahodnega dela Gur, zahodnega dela podolja Vrbskega in z območja Baškega jezera; v Ziljico pri Podkloštru prihaja dnevno delovna sila iz spodnjega dela Ziljske doline, v Bistrico in Borovlje pa delovna sila iz Roža in iz podgorja Karavank.

K razvoju gospodarstva je prispevala tudi izgradnja novih hidroelektrarn, ki so z akumulacijskimi jezeri na Dravi med Rožekom in Žvabekom spremenile podobo pokrajine.

Turizem in industrija sta prispevala k razvoju tudi drugih za oskrbo koroškega prebivalstva pomembnih dejavnosti. Že nekdanji pomembni trgovski mesti Celovec in Beljak sta še intenzivneje razvili trgovino in gostinstvo. Nekdanji maniški centralni kraji, ki so se v novejšem času industrializirali, kot na primer Velikovec, Pliberk, Dobrla vas, Šmohor, so poleg starejših krajev z industrijo,

Borovelj, Železne Kaple, Bistrice v Rožu ter Podkloštra v Ziljski dolini, razvili trgovino, gostinstvo in obrtne dejavnosti; nekdanja agrarna Sinča vas v Podjuni pa se je preobrazila v industrijsko naselje. Z razvojem turizma so se ob jezerih v novjšem času preobrazile nekdanje vasi v tipična turistična naselja, tako na primer Klopinj ob Klopinjškem, Hodiše ob Hodiškem, Bače ob Baškem in Preseka ob Preseškem jezeru.

Vzporedno z razvojem turizma ter s preobrazbo naselij in oblikovanjem novih centralnih krajev se je moderniziralo tudi cestno omrežje, ki povezuje naselja znotraj Koroške ter Koroško z mednarodnim cestnim omrežjem sosednjih držav, z ZR Nemčijo, Švico, Italijo in Jugoslavijo. Mednarodno pomembne ceste in železnice, ki prečkajo narodnostno mešano ozemlje Koroške, so sestavni del evropsko pa tudi medkontinentalno pomembnega prometnega omrežja, po katerem se pretakajo mednarodni blagovni in turistični tokovi ter tokovi delovne sile med manj razvito Južno in Jugovzhodno Evropo ter Prednjo Azijo (Turčija) in gospodarsko razvito Srednjo, Zahodno in Severno Evropo.

Gospodarskemu razvoju Koroške je sledila tudi preobrazba v negospodarskih dejavnostih, tako v upravi in šolstvu. Uprava se je izpopolnila s specializiranimi službami ustrezno tehnološkemu in gospodarskemu razvoju ter racionalizirala z novo reformo teritorialne upravno-politične razdelitve občin. Ukinjene so bile večinoma občine s pretežno agrarnim in slovenskim prebivalstvom ter priključene k občinam z večjim številom nemško govorečega ali ponemčenega urbanega prebivalstva. Ob postopni reformi uprave se je zlasti v deželni upravi s specializacijo upravne službe večalo število specializiranih oddelkov na ravni političnih okrajev in dežele pa tudi na ravni novih občin, kar prispeva k nenehnemu večanju števila vodilnih uslužbencev in števila zaposlenih v upravi na splošno. Modernizacija v upravi je prezrla interese slovenske manjšine tako glede zaposlovanja kot glede uvajanja in razvijanja slovenščine kot drugega po 7. členu avstrijske državne pogodbe enakopravnega upravnega jezika na celotnem narodnostno mešanem ozemlju.

V modernizaciji šolstva lahko sledimo naslednjim tendencam: ukinjanju majhnih osnovnih šol z nizkim številom otrok in oblikovanju centralnih šol ter izboljšanje omrežja in strukture šol. Sledimo lahko postopnemu ukinjanju prav tistih osnovnih šol na hribovitih območjih, ki so dvojezične in z večjim deležem otrok, prijavljenih k pouku slovenščine (23), ter večanju števila meščanskih šol in nastajanju novih srednjih šol. Na novo sta nastali dve nemški gimnaziji (tu je nastala tudi nemška ekonomska srednja šola), ena v Velikovcu, ki ima svoje gravitacijsko območje večinoma na narodnostno mešanem ozemlju, in ena v Šmohorju, ki ima le del svojega gravitacijskega zaledja na narodnostno mešanem ozemlju v Srednji Ziljski dolini med Brdom in Šentštefanom. Na novo sta nastali gospodinjstva šola z nemškim učnim jezikom v Dobrli vasi ter dvojezična gospodinjstva šola v Šentjakobu v Rožu; v Borovljah pa se je razvila srednja tehniška šola raznih smeri. V močna šolska centra z razvitim srednjim šolstvom najrazličnejših smeri, ki imata del svojega gravitacijskega zaledja tudi na narodnostno mešanem ozemlju, sta se razvila Celovec in Beljak. V Celovcu je bila pred petindvajsetimi leti ustanovljena zvezna gimnazija za Slovence, ki ima danes vpisanih že okoli 530 dijakov ter zaposlenih okoli 40 učnih moči (23a). V Celovcu sta bili ustanovljeni tudi univerza za vzgojo pedagoškega kadra najrazličnejših smeri in triletna višja pedagoška šola. Pri obeh ustanovah je v njihovi programih raziskovalnega in pedagoškega dela v preskromni meri upoštevana nadaljnja modernizacija in vzgoja učnega kadra za dvojezični pouk in za poučevanje slovenskega jezika. Pri razvoju mreže in strukture šolstva na narodnostno mešanem ozemlju ni bila slovenščina ustrezno upoštevana, tako kot bi sicer

morala biti po 7. členu državne pogodbe; z neustreznimi pedagoškimi prijemi in organizacijo pouka je slovenščina izpostavljena stalnemu izrivanju. Vzroke, ki preprečujejo uvajanje funkcionalne dvojezičnosti v vseh oblikah javnega življenja in upravnega poslovanja, moramo iskati prav v pomanjkanju ustreznih šol. Le-te bi morale v duhu 7. člena državne pogodbe s svojim vzgojnim procesom zagotavljati take profile kadrov, ki bi bili v organizacijskem, tehnološkem, biotehničnem in vsebinskem smislu sposobni poslovati dvojezično. Osnova za razvoj takega šolstva pa je hila spodrezana prav z ukinitvijo dvojezičnih osnovnih šol na narodnostno mešanem ozemlju, ki so zajele vse šoloobvezne otroke.

Zaključne misli o oblikah diskriminacije koroških Slovencev v razmerah industrijske družbe

Koroški Slovenci so z intenzivnim oblikovanjem industrijske družbe, ki se po drugi svetovni vojni širi po njihovem poselitvenem prostoru, izpostavljeni oblikam diskriminacije, ki so na splošno še slabo raziskane in teoretično opredeljene tudi pri drugih narodnih manjšinah v Evropi. Gre za nove oblike zapostavljanja narodnostnih manjšin, ki ne sodijo po dosedanjih ustaljenih predstavah v predmet raziskave posameznih, tradicionalnih znanstvenih disciplin, temveč segajo le na njihovo periferno območje. Za proučitev nastale problematike manjšin je potrebno interdisciplinarno raziskovalno delo. Diskriminacijo narodnostnih manjšin v razmerah fleksibilne in dinamične industrijske družbe lahko zaznamo in pravilno opredelimo le z analizo tendenc elementov preobrazbe celotnega družbenega procesa, povezano z njihovim poselitvenim prostorom. Ker sta v taki družbi socialna in prostorska mobilnost prebivalstva eden od pomembnih vzvodov družbene preobrazbe, lahko na nacionalno mešanem ozemlju, ki ga je zajel proces oblikovanja industrijske družbe, ugotavljamo položaj narodne manjšine v razmerju do večinskega naroda le skozi prizmo enakopravnosti v socialni in prostorski mobilnosti prebivalstva. Enakopravnost narodnostne manjšine z večinskim narodom v socialni in prostorski mobilnosti je lahko izražena samo z možnostjo reagiranja v njenem jeziku v celotnem življenjskem okolju, v vseh dejavnostih, tako pri delu, izobraževanju, oskrbi, upravi, rekreaciji in prometu, kot je to dano večinskemu narodu. O enakopravnosti narodnostne manjšine lahko govorimo le tedaj, če ji je zagotovljena možnost razvoja njenega jezika in kulture, ustrežno razvoju jezika in kulture večinskega naroda za vse oblike komunikacij med prebivalstvom ustrežno družbenemu in tehnološkemu razvoju.

Slovenci na Koroškem se z razvojem industrijske družbe vsekakor oddaljujejo od enakopravnosti z večinskim narodom. Instrumenti usmerjanja družbenega in tehnološkega razvoja ter urejanja prostora služijo avstrijskim oblastem kot sredstvo diskriminacije koroških Slovencev na vseh področjih človekovih dejavnosti. Ob teh procesih lahko sledimo načrtnemu izrivanju slovenskega jezika. Koroški Slovenci tako v preteklem zgodovinskem obdobju statične agrarne družbe kot v novih razmerah fleksibilne industrijske družbe nimajo enakih možnosti pri izobraževanju v svojem jeziku in zaposlovanju, njihov poselitveni prostor pa je zapostavljen v gospodarskem razvoju.

Slovenci imajo z edino popolno srednjo šolo s slovenskim učnim jezikom, vezno gimnazijo za Slovence v Celovcu, v primerjavi z nemško govorečim prebivalstvom, zelo majhne možnosti za izbiro poklica, ki ga lahko dosežejo s šolanjem v svojem materinem jeziku, kar prav gotovo zavira njihovo socialno mobilnost. Zaradi neurejenosti pouka slovenščine na osnovnih šolah je slovenska gimnazija velikemu številu slovenskih otrok le težje dosegljiva. Ovir za šolanje na tej gi-

mnaziji je tudi v tem, da njeno gravitacijsko območje pokriva tako oddaljene dele narodnostno mešanega ozemlja, da gimnazija ni dosegljiva slovenskim otrokom z vsakodnevnim potovanjem od doma. Ker pripadajo Slovenci večinoma nižjim socialnim slojem in nimajo dovolj sredstev za pokrivanje stroškov bivanja svojih otrok v Celovcu, to prav tako zavira njihov socialni razvoj. Slovenski otroci so pri izobraževanju na narodnostno mešanem ozemlju zapostavljeni tudi v tem, da se v predšolskih ustanovah ne morejo izobraževati v svojem materinem jeziku.

Slovensko prebivalstvo je zapostavljeno tudi pri zaposlovanju. Medtem ko so v prvem razdobju družbeno-gospodarske preobrazbe po drugi svetovni vojni s hitro rastjo delovnih mest dobivali zaposlitev na narodnostno mešanem ozemlju in v glavnih zaposlitvenih krajih, Celovcu in Beljaku, številni in novo doseljeni Nemci, pa se je moralo istočasno zaradi nezaposlenosti izseljevati slovensko prebivalstvo in si iskati zaposlitev zunaj Koroške, v Avstriji, Švici, ZR Nemčiji pa tudi v prekoceanskih deželah. Leta 1951 so med 405.129 prebivalci Koroške našli kar okoli 120.000 novih doseljencev skupaj z njihovimi, na Koroškem rojenimi otroki (24).

Na območjih narodnostno mešanega ozemlja z najbolj kompaktno poselitvijo slovenskega prebivalstva se je sicer razvila skromna industrija, večinoma taka, ki omogoča delovna mesta le manj kvalificirani in s tem slabše plačani delovni sili in ki je zaradi svojega značaja najbolj izpostavljena gospodarskim krizam, stagnaciji ali celo nazadovanju števila zaposlenih. Rast števila delovnih mest na narodnostno mešanem ozemlju ni usklajena z rastjo števila potrebnih zaposlitve, zato si mora veliko število prebivalcev z narodnostno mešanega ozemlja iskati zaposlitev v oddaljenih krajih z industrijo na robu ali celo zunaj narodnostno mešanega ozemlja.

Koroški Slovenci kot avtohtono prebivalstvo ne morejo enakopravno izrabiti prednosti naravnih danosti svojega prostora za razvoj turizma v primerjavi z nemško govorečim prebivalstvom, še zlasti ne s številnimi tujiimi, doseljenimi lastniki velikih turističnih obratov, zlasti ob koroških jezerih. Slovensko prebivalstvo zaradi skromnega kapitala ni deležno takih ugodnosti kreditiranja in subvencioniranja pri usmerjanju svojih kmečkih obratov v turistične polpenzionarne in hotele, kot so jih deležni tudi tujci. Medtem ko tuji doseljenci s spretnimi nakupi turistično najbolj atraktivne zemlje za graditev velikih turističnih obratov izrivajo avtohtono slovensko prebivalstvo iz turistično najkvalitetnejših jezerskih območij, mora ostajati slovensko prebivalstvo večinoma na ravni majhnih polpenzionov ali pa se mora vključevati v kmečki turizem oziroma s turizmom povezane obrtne dejavnosti. Število slovenskih lastnikov večjih turističnih obratov je neznatno v primerjavi s številom in z vrednostjo kapitala tujih lastnikov turističnih obratov.

Slovenskemu prebivalstvu je zaprta socialna mobilnost tudi pri zaposlovanju na vodilnih delovnih mestih, ki zahtevajo srednjo in visoko izobrazbo, tako v upravi in javnih službah, deželni vladi, okrajnih glavarstvih, službah državne varnosti, sodstvu, pošti, gospodarskih združenjih ter na vodilnih mestih v avstrijskih političnih organizacijah. Na primer med okoli 200 pravniki, ki delajo v upravnih službah deželne vlade in okrajnih glavarstvih, najdemo na vodilnih delovnih mestih le posamezne Slovence. Število Slovencev, zaposlenih na vodilnih delovnih mestih v poklicu pravnik, bi lahko našli na prste ene roke.

Posledice takega diskriminacijskega ravnanja s slovensko narodnostno manjšino na Koroškem so vidne ob skromni socialni mobilnosti slovenskega in vsega pre-

bivalstva na narodnostno mešanem ozemlju in v doseženi stopnji izoblikovanja strukture prebivalstva industrijske družbe. Podatki o socialni pripadnosti družin, ki so pošiljale dijake na šolanje v zvezno gimnazijo za Slovence med šolskima letoma 1957/58 do 1973/74, ter podatki popisa prebivalstva iz leta 1971 o strukturi aktivno zaposlenih prebivalcev po dejavnostih, so dobra osnova za osvetlitev socialne strukture slovenskega prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju. Po uradnem popisu prebivalstva leta 1971 odstotek kmečkega prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju močno presega odstotek kmečkega prebivalstva na celotnem ozemlju Koroške, kar izpričuje zaostajanje v gospodarskem razvoju narodnostno mešanega ozemlja za ostalimi deli Koroške (25). Po podatkih strukture gospodinjstev, ki pošiljajo otroke v zvezno gimnazijo za Slovence, je med koroškimi Slovenci kar 34% kmetov, medtem ko je teh na celotnem ozemlju Koroške le 13% (26). Prebivalstvo narodnostno mešanega ozemlja je v zaostanku pri oblikovanju strukture prebivalstva industrijske družbe. Zaostaja v procesih prestrukturiranja iz primarnega v sekundarni in iz sekundarnega v terciarni sektor.

Veliko število občin na nacionalno mešanem ozemlju izkazuje sorazmerno nizek delež prebivalstva, zaposlenega v terciarnih dejavnostih. Zaostajanje koroških Slovencev za socialnim razvojem večinskega naroda se kaže v močnem deležu delavsko-kmečke strukture gospodinjstev, ki si ustvarjajo glede na vloženi trud skromne dohodke kar iz treh dejavnosti: kmetijstva, kmečkega turizma ter iz zaposlitve posameznih članov zunaj doma v industriji ali v kaki drugi dejavnosti v domačem kraju ali pa dnevno potujejo na delo v kraj zaposlitve zunaj domačega kraja. K nadaljnjemu razvoju in izboljšanju socialnega položaja pri takem tipu gospodinjstev bi lahko prispevalo ustrezno poklicno izobraževanje z ustanovitvijo različnih tipov strokovnih šol s slovenskim ali dvojezičnim poukom, tako obrtne, gostinske in trgovske smeri. Željam koroških Slovencev po ustanovitvi takih šol avstrijske oblasti ne ugodijo, s čimer zavestno preprečujejo slovenskemu prebivalstvu izboljšanje socialnega razvoja in oblikovanje take strukture industrijske družbe, ki bi najbolje ustrezala dejanskemu družbenemu in gospodarskemu razvoju Koroške. S tem bi bila vsaj do določene mere zagotovljena enakopravnost slovenske manjšine v socialnem razvoju z večinskim narodom. Tak tip šol bi tudi lahko zagotovil ustrezne profile kadrov za dvojezično poslovanje v upravnih in drugih javnih službah ter s tem prispeval k izvajanju določil 7.člena državne pogodbe, ki opredeljujejo dvojezičnost v javnem življenju in upravi na narodnostno mešanem ozemlju.

Slovensko podeželsko prebivalstvo je diskriminirano v primerjavi z nemškim prebivalstvom tudi v tem, da si mora samo financirati udejstvovanje v svojih kulturnih organizacijah in svoje dvojezične otroške vrtce. Pod težkimi konkurenčnimi pogoji mora tudi samo vzdrževati svoja gospodarska združenja, zadruga in hramilnice. Istočasno pa delujejo na slovenskem podeželju nemške kulturne organizacije, ki po svoji aktivnosti močno zaostajajo za slovenskimi, a so finančno podprte od avstrijskih oblasti. Na narodnostno mešanem ozemlju dobivajo tudi vso podporo nemška gospodarska združenja, zadruga in hramilnice (27).

Slovenska narodna manjšina, čeprav v razvoju svojega jezika in kulture vsestransko ovirana in diskriminirana, zapostavljena v zaposlovanju in gospodarskem razvoju na svojem poselitvenem prostoru ter pri razvoju kulturnih in gospodarskih organizacij in pri reorganizacijah upravno-politične razdelitve občin ter v razvoju mreže in strukture šol s slovenskim poukom, si vztrajno in z zamudo oblikuje strukturo industrijske družbe ob težkih socialno-političnih in gospodarskih razmerah in se vse bolj organizirano in uspešno upira germanizaciji. Tega ji ne morejo preprečiti avstrijske oblasti niti s potvorbami podatkov o jezikovni struk-

turi prebivalstva ob uradnih avstrijskih popisih niti z lažno predstavo o neskle-
njeni poselitvi in šibki številčni moči slovenskega prebivalstva na dvojezičnem
ozemlju Koroške.

Literatura

1. Die Slovenen in Kärnten - Slovenci na Koroškem, Narodni svet koroških Slovencev, Zveza slovenskih organizacij na Koroškem, Tisk: Drava Bo-
rovlje, ČGP Delo Ljubljana, 1974.
2. Anton Melik, Slovenska Koroška, Geografski vestnik, XX-XXII 1948-1949,
Ljubljana 1949, str. 14-30.
3. Vladimir Klemenčič, Einige sozialgeographische Probleme der Grenzlage
Sloweniens in Jugoslawien. Probleme grenznaher Räume. I. Schriften-
reihe des Institutes für Städtebau und Raumordnung der Universität
Innsbruck, Heft Nr. 1, (2. Mai 1973), Innsbruck, str. 20-21.
4. Svetozar Ilešič, Geografski oris Koroške, Koroški zbornik, Ljubljana 1946,
str. 9-26.
5. Zgodovina narodov Jugoslavije I, str. 89, Ljubljana 1953.
6. B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, str. 27, Ljubljana 1965.
7. B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, str. 236, Ljubljana 1965.
8. B. Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede XIX. stoletja
do današnjih dni, Koroški zbornik 1946.
9. Ibidem; Die Slovenen in Kärnten = Slovenci na Koroškem, Celovec-
Ljubljana (1974), str. 36.
10. Matjaž Klemenčič, Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede
19. stoletja do prve svetovne vojne, ČZN, Maribor 1979, 1-2, str. 350-369.
11. Vladimir Klemenčič, Manipulacije sa statističkim podacima na štetu
manjina u Austriji, Problem manjina u jugoslovensko avstrijskim odno-
sima, Medjunarodna politika 1977, Beograd, 1977, str. 106-109.
12. Glej op. 1.
13. Tone Zorn, Nacistično ljudsko štetje leta 1939 na Koroškem, Zgodo-
vinski časopis, Zvezek 1-2, Ljubljana 1973, str. 91-105.
14. Glej op. 11, str. 117-120.
15. Vladimir Klemenčič, Kritika uradnih avstrijskih popisov prebivalstva v
letih 1951, 1961 in 1971 glede na slovensko manjšino in slovenščino
kot občevalni jezik, Razprave in gradivo, št. 7-8, Ljubljana, april 1976,
str. 109.
16. Vladimir Klemenčič, Uradni avstrijski popisi prebivalstva po drugi sve-
tovni vojni glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevalni
jezik v luči zakona o popisu prebivalstva posebne vrste, Sodobna vpra-
šanja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji - Suvremena pitanja
slovenske i hrvatske manjine u Austriji, Inštitut za narodnostna vpraša-
nja - Ljubljana, Zavod za migracije i narodnosti - Zagreb, Ljubljana 1976.
17. Vladimir Klemenčič, Kritika uradnih avstrijskih popisov prebivalstva v

- letih 1951, 1961 in 1971 glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevelni jezik. Razprave in gradivo, št. 7-8, Ljubljana, april 1976, str. 101-124.
18. Sprachenerhebung am Sonntag, wer kann daran teilnehmen? Kleine Zeitung, 9. november 1976.
Wird Sprachenwahl boykottiert? Ergebnis erst nächstes Jahr. Kleine Zeitung, 11. november 1976.
Heute umstrittene Premiere: Erhebung der Muttersprache. Kleine Zeitung, 14. november 1976.
Tollheit mit Methode, Salzburger Nachrichten, 14. november 1976.
Die Problematik der Sprachenzählung. Südost Tagespost, 12. november 1976.
In ganz Österreich: Sprachenerhebung. Südost Tagespost, 14. november 1976.
Mehr an Aufklärung nicht möglich. Oberösterreichisches Tagblatt, 11. november 1976.
Aufruf zur Sprachenzählung. Salzburger Volksblatt, 16. oktober 1976.
To se zove informacija ... Hrvatske novine, 29. oktober 1976. Brojidba i zakon za narodne grupe, Hrvatske novine, 29. oktober 1976.
Sprachenermittlung-Teilnahmepflicht. Salzburger Volksblatt, 10. november 1976.
Sprachenzählung: Keine Pflicht. Teilnahme ab 14. Lebensjahr. Neue Vorarlberger Tageszeitung, 13. november 1976.
Geheime Sprachenerhebung. Wiener Zeitung, 13. november 1976.
Sprachenerhebung - wie wird's gemacht? Wiener Zeitung, 14. november 1976.
Eine Premiere für Österreich: Die geheime Sprachenerhebung, Kärntner Tageszeitung, 13. november 1976.
Morgen in Österreich Sprachenerhebung. Vorarlberger Nachrichten, 13. november 1976.
 19. Hin und her um die Sprachenermittlung - Kreisky: Manche Aktionen sind unernt. Vorarlberger Nachrichten, 10. november 1976.
14. November: Vieles unklar. Kurier, 4. november 1976.
Zählung, Endergebnis: August 1977. Volkswille, 18. november 1976.
 20. Nur 3860 Slowenen. Kurier, 27. november 1976.
Verwirrendes Ergebnis. Nur 3816 gaben Slowenisch an. Die Presse, 27/28. november 1976.
Sprachenerhebung: 2 Millionen. Arbeiter Zeitung, 19. november 1976.
 21. Zählung, Endergebnis: August 1977. Volkswille, 18. november 1976.
An der Grenze wissen die Leute was sie tun, Kleine Zeitung, 15. november 1976.
 22. Vladimir Klemenčič, Sodobni socialnogeografski problemi Slovencev na Koroškem, IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 2.-14. julij 1973. Predavanja. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnost, Ljubljana, 1973, str. 185-192.
 23. Vladimir Klemenčič - P. Apovnik, Prostorsko urejanje in načrtovanje na Koroškem, III. koroški kulturni dnevi, Znanstveni inštitut v Celovcu (Arhiv), Celovec, 1973.
 - 23a. Prim. Zvezna gimnazija za Slovence XXV. 1981/82, Letno poročilo, Celovec 1982.
 24. Vladimir Klemenčič, Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934-1951, Zbornik Koroške, za 40. obletnico Zveze komunistov Jugoslavije. Ljubljana, 1959, str. 92-112.

25. Beiträge zur Osterreichischen Statistik, herausgegeben vom Osterreichischen Statistischen Zentralamt, Heft 309/6, Ergebnisse der Volkszählung vom 12. Mai 1971. Hauptergebnisse für Kärnten. Wien 1973, str. 16-21.

26. Socialna sestava družin, ki so pošiljale dijake v zvezno gimnazijo za Slovence v šolskih letih 1957/58 do 1973/74 (po sodnih in političnih okrajih). Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu, šolsko leto 1974/75, Celovec 1975, str. 85-87.

27. Nekatero slovenske kulturne in gospodarske ustanove na nacionalno mešanem ozemlju avstrijske Koroške (tekst in zvd.), Delo, 23. oktobra 1976, str. 27.

28. ...

29. ...

30. ...

31. ...

32. ...

33. ...

34. ...

35. ...

36. ...

37. ...

38. ...

39. ...

40. ...

41. ...

42. ...

43. ...

44. ...

45. ...

46. ...

47. ...

48. ...

49. ...

50. ...